

המחלקה למחשבות ישראל ויהדות ציון ישראל ואקדמה קוליברקי

עלון המחלקה מס' 4 תשרי, תשע"ו

ראש מחלקה חדש: פרופ' קימי קפלן

בבחירות שהתקיימו לקראת סוף שנת הלימודים שהסתיימה, נבחר פרופ' קימי קפלן לכהן כראש המחלקה בשלוש השנים הבאות. קימי השלים את שלושת תארייו באוניברסיטה העברית בירושלים, וכתב עבודת דוקטור בהנחייתו של פרופ' יוסף דן. הוא החל ללמד במחלקתו ב-1997 לאחר שנת השתלמות של פוסט-דוקטורט באוניברסיטת הרווארד. תחום העניין המחקרי שלו הוא היסטוריה דתית של החברה היהודית במאות ה-19 וה-20, והוא עוסק בין השאר בזרמים דתיים, בדת עממית ובדרשה ובספרות הדרוש.

להלן דבריו עם היכנסו לתפקיד:

תלמידות ותלמידי המחלקה, הסגל האקדמי והמנהלי, קוראות וקוראים, מכובדיי כולכם, אודה ולא אבוש, התחושות עם כניסתי לתפקיד הן מעורבות: שמחה על הזכות והאפשרות לתרום למחלקה בה אני מלמד, לצד פחד וחשש מפני האתגרים והמשימות, ובעיקר הצער על שעמיתי, פרופ' ירון הראל, מסיים כעת את תפקידו. בשנים שבהן כיהן כראש מחלקה, פעל ירון בשקיפות, בשיתוף, בנועם ובסבר פנים יפות. הוא הכיל, פעל באנושיות, ברגישות ובנחישות, הקשיב ויצא מדרכו לסייע ולפתור בעיות. אם יעלה בידי לעשות מחצית ממה שירון עשה, דייני. ירון, כולנו חבים לך תודה רבה וגדולה, והרבה מאוד הכרת טובה. אחתום בתודה אישית - למדתי רבות מניסיוןך ומתבונתך.

אתגרים רבים עומדים בפנינו בשנים הקרובות, ואציין שלושה מהם: פרישתם של כמה וכמה חברי סגל אשר תחייב אותנו להשלים את השורות בחוקרות וחוקרים שיביאו בפני תלמידינו את המיטב של העושר, האיכות, האתגר והעניין שטמונים במחקר ההיסטורי; לעודד מקוריות, מצינויות ומחויבות מחקריות בקרב תלמידות ותלמידי המחקר; לשלב את התוכנית ליהדות זמננו באופן מלא במחלקה. המלאכה רבה ובטוחני שכולנו, חברות וחברי סגל המחלקה, נפעל יחדיו בכדי לקדם אותה באופן מושכל. ראש מחלקה בא וראש מחלקה הולך, וצוות מזכירות המשובח שלנו לעולם עומד. אני מצפה לעבודתי עם כוכבה עקרי, מרכזת המחלקה, ועם ניקול מסיקה, מזכירת המחלקה, אשר תהיה אינטנסיבית כתמיד!

אחתום באיחולי "לכולן לפני אקדמית פורייה,
מאתגרת, נציחה וברוכה.

קימי קפלן

עלון זה רואה אור בשעת חילופי משמרות בראשות המחלקה, כאשר פרופ' ירון הראל מסיים ארבע שנים מאחורי ההגה, ומעביר את ההנהגה לפרופ' קימי קפלן.

דבר ראש המחלקה הניצח, פרופ' ירון הראל:

עלון שנתי זה, אותו ייסדתי עם כניסתי לתפקידי כראש המחלקה, הוא הרביעי במספר, והוא מתפרסם עם פרישתי מהתפקיד. יכול הייתי למנות כרוכל את כל ההישגים והתמורות שחלו במחלקה בארבע שנים אלו, אך הללו ידועים זה מכבר, שהרי הם פורטו בשלושת העלונים הקודמים. בשורות הבאות אני מבקש אך ורק להודות על שנתנה לי הזכות לשרת את סגל המחלקה ואת תלמידיה.

ניהול מחלקה הוא משא כבד מכדי שיוכל לשאת אותו לבדו אדם אחד. על כן לשמחתי הרבה, כל השינויים וההישגים אליהם הגענו במהלך השנים שחלפו נעשו תוך שיתוף פעולה מלא של חברות וחברי סגל המחלקה, שהיו נכונים להתגייס לכל משימה אליה נקראו. פניה של המחלקה שונו ללא הכר וצורפו אליה חוקרים חדשים ומצטיינים, הרואים במחלקה בית לכל דבר ומטים כתף כדי לסייע בקידומה. חברות סגל מזכירות המחלקה, בראשות כוכבה עקרי, עושות אף הן כל שביכולתן כדי שהמחלקה תהיה מקום עבודה נעים לחברי הסגל, ומקום לימודים מסביר פנים לסטודנטים.

אולם אין די במסגרת המחלקתית, שהרי אנו פועלים כחלק מן הפקולטה למדעי היהדות. הדקן הקודם פרופ' אליעזר טאובר סייע לנו בכל דרך אפשרית בביצוע רפורמות שונות במחלקה, בין אם בתכניות הלימודים ובין אם בעיצוב סגל המחלקה. פרופ' אלי עסיס, העומד היום בראש הפקולטה, מהווה ידיד נאמן של המחלקה, הקשוב לצרכיה ונכון לסייע סיוע שיש בו ממש בכל תחום אליו הוא נדרש. אני סמוך ובטוח שתחת הנהגתו, הפקולטה ובתוכה המחלקה, תגיע לשיאים חדשים.

הפקולטה אף היא איננה פועלת בחלל ריק אלא מהווה חלק מן המכלול האקדמי יחד עם הפקולטות האחרות. המנצח על התזמורת הזו הוא הרקטור. לשמחתי, זכיתי במהלך ארבע שנות מילוי תפקידי בשיתוף פעולה נפלא עם הרקטור הקודם, פרופ' חיים טייטלבוים, ועם הרקטור הנוכחי, פרופ' מירי פאוסט. הבנתם את צרכיה של המחלקה והכרתם בהישגיה, הביאו אותם להיענות כמעט לכל בקשה, ועל כך יבורכו. ברכתי שלוחה לפרופ' פאוסט כי הרוח הרעננה שהביאה עמה, תציעיד את האוניברסיטה קדימה אל המקום הראוי לה בין כל האוניברסיטאות.

כתמיד, אני מבקש להעלות על נס את תרומתה של משפחת קושיצקי לקידומה של המחלקה. כל שעשינו ושעוד נעשה לא היה אפשרי אלמלא תמיכתה של המשפחה בכל פעילות המחקר וההוראה שלנו.

ואחרון חביב, חברי פרופ' קימי קפלן, שיעמוד בראש המחלקה בשנים הבאות. אני סמוך ובטוח כי תחת שרביטו המחלקה תבסס את מקומה כמחלקה המובילה בעולם בתחומה, הן בגודלה והן בכמותם ובאיכותם של פירות המחקר של חברי הסגל ושל תלמידי המחקר. בהצלחה!

חבר סגל פורש: פרופ' דני מכמן

השנה נפרדת המחלקה מאחד ממוריה הוותיקים והאהובים: פרופ' דני מכמן, היוצא לגימלאות. לקראת פרישתו, השיב פרופ' מכמן על כמה משאלותיו.

דני, האם תוכל לספר מעט על דרך האקדמית לפני שהגעת למחלקתנו?

בלימודי התוכנית בבית הספר התיכון ליד האוניברסיטה העברית התעניינתי מאוד בתולדות עם ישראל בעת העתיקה. השתתפתי פעמיים בחפירות ארכיאולוגיות: בתל ערד תחת שריטיו של פרופ' יוחנן אהרונ (שם מצאתי טבלת משחק מתקופת הברונזה התיכונה, שאחר כך הוצגה במוזיאון ישראל); ובמצדה, תחת שריטיו של פרופ' יגאל ידין. היבט שמאוד עניין אותי אז היה ענייני לשון: עברית עתיקה ושפות קרובות, התפתחות הכתב וכיו"ב. לפיכך, כשהתחלתי את לימודי באוניברסיטה העברית ב-1967 - שלושה ימים לאחר שחרורי מצה"ל - החלטתי ללמוד בלשנות שמית ולשון עברית. אולם נרשמתי לשני קורסים שהיו מיועדים לתלמידים מתקדמים (קורס בגזע - אמהרית עתיקה - וקורס בסורית), וכבר לאחר שבועיים פרשתי מהחוג בבלשנות, אף שכן המשכתי בלימודי בחוג ללשון העברית. ההכשרה בתחומי הלשון סייעה לי רבות במחקרי ההיסטוריים בהמשך.

בחירתי בחוג אחר נפלה על היסטוריה של עם ישראל. שם, במהלך שנות לימודי לתואר הראשון עבר מוקד התעניינותי העיקרי אט-אט לעת החדשה. למדתי כמובן גם מקצת שיעורים בימי הביניים, ושם פגשתי את ברוריה, רעייתי לעתיד. עם סיום לימודי התואר הראשון המשכתי מיד בלימודי התואר השני בעת החדשה. עוד בלימודי התואר הראשון כתבתי עבודה סמינריונית ארוכה על דוד פרידריכספלד, משכיל יהודי מהולנד (העבודה נתפרסמה בהמשך כמאמר, ולשמחתי עמיתי וידידי פרופ' שמואל פיינר השתמש בו במחקריו שלושים שנים מאוחר יותר), ובתואר השני כתבתי עבודה נרחבת על החינוך היהודי בהולנד בתקופת האמנציפציה. כאשר פתחה האוניברסיטה העברית את האופציה של מסלול ישיר לדוקטורט עברתי אליו. רציתי מאוד לכתוב דוקטורט על יהדות הולנד - ולצאת להולנד למטרות מחקר. ראש תחום העת החדשה בחוג אז היה פרופ' שמואל אטינגר והוא שכנע אותי לכתוב על יהודים במסחר ועיבוד היהלומים במאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה, באמסטרדם, לונדון ואנטוורפן. להנחייה הפנה אותי לד"ר ישעיה (ישי) שחר, מומחה לאמנות יהודית וחסידות במזרח אירופה. עם נושא זה יצאתי להולנד, כשאני כבר נשוי ויש לנו ילד וחצי. דרך היכרות של אבי עם מלומדים הולנדים הצלחתי לקבל משרת מרצה-דוקטורנט באוניברסיטת אמסטרדם ובסמינר לרבנים ולמורי דת של הקהילה האשכנזית.

לאחר מספר חודשים של עבודה אינטנסיבית בארכיון העירוני של אמסטרדם על מסמכים נוטריוניים קשי קריאה של עסקאות מסחריות של סוחרים יוצאי פורטוגל וספרד שחזרו ליהדותם בהולנד, הגעתי למסקנה שאת הפרויקט שהציע לי אטינגר אוכל להשלים בקצב כזה רק בעוד כמאתיים שנה, והחלטתי לשנות נושא. בהתייעצות עם אבי, היסטוריון גם הוא, עלתה האפשרות לכתוב על סוגיית הפליטים היהודים מגרמניה שהגיעו להולנד לאחר עליית הנאצים לשלטון ב-1933. התייעצתי עם פרופ' לו דה יונג, מנהל המכון ההולנדי הממלכתי לתייעוד מלחמת העולם השנייה והוא תמך ברעיון; הוא ומכוננו סייעו לי רבות בהמשך מהלך המחקר. ד"ר שחר המשיך להנחות אותי, אולם כיוון שעזב את האוניברסיטה העברית ועבר ללונדון, האוניברסיטה התעקשה להצמיד לי מנחה נוסף, ד"ר אברהם מרגליות, ונאלצתי לנסוע במיוחד לארץ כדי לפגוש אותו בפעם הראשונה.

הכנס הבינלאומי השנים-עשר לחקר השמות היהודיים

ביום כ"ז אדר תשע"ה, 18.3.2015, ערך המפעל לחקר אוצר השמות היהודיים, הפועל במסגרת מחלקתנו מזה 25 שנים, את הכנס הבינלאומי השנים-עשר שלו. מארגני הכנס היו פרופ' אהרן דמסקי, ראש המפעל לחקר אוצר השמות היהודיים, ד"ר יגאל לוין וד"ר עידן ברייר מן המחלקה שלנו, פרופ' בער קוטלרמן מן המחלקה ליידיש וד"ר צבי סדן מן המחלקה ללשון עברית ולשונות שמיות. בכנס השתתפו כשלושים חוקרים העוסקים בתחום האנומסטיקה היהודית מתקופת המקרא ועד ימינו, ובהם חוקרים שהגיעו לכנס מארצות הברית, מצרפת, מספרד, מגרמניה ומהונגריה. במשך חלק משעות היום נערכו מושבים מקבילים בעברית ובאנגלית, דבר שאפשר לחוקרים ולקהל להשתתף בדיון פורה בשפה הנוחה להם. המושבים השונים עסקו בשמות במקרא ובאפיקרפיה העתיקה, בקהילות ישראל השונות, בספרות העברית לדורותיה ובחברה הישראלית העכשווית. במושב המרכזי, שבו נשאו נשיא האוניברסיטה הרב פרופ' דניאל הקשקוביץ, דיקן הפקולטה פרופ' אלי עסיס וראש המחלקה פרופ' ירון הראל את ברכותיהם, השתתף גם המשורר והפעיל החברתי מר ארז ביטון, אז חתן פרס ביאליק לשנת תשע"ה, ואשר כמה ימים אחרי הכנס נודע שנבחר כחתן פרס ישראל לספרות. מר ביטון הרצה לקהל על השמוש שהוא עושה בשמות ביצירותיו השונות.

בנוסף לחוקרים בעלי השם שהגיעו מארצות שונות, שמחנו בכנס זה לתת במה גם לחוקרים צעירים, תלמידי מחקר ודוקטורים צעירים. אנו מאמינים כי השתתפותם בכנס כזה תורמת רבות גם להתפתחותם שלהם כחוקרים, וגם לרוח הרעננה שבגישות חדשות בשדה המחקר.

מרבית ההרצאות שנישאו בכנס הוסרטו והועלו לערוץ היו-טיוב של בר-אילן. חוברת עם תקצירי ההרצאות בעברית ובאנגלית חולקה למשתתפים והועלתה גם היא לרשת.

כנס זה לא היה יכול להתקיים ללא סיוע של גורמים רבים ומגוונים. נודה בראש ובראשונה למחלקת-הבית של המפעל לחקר אוצר השמות היהודיים, הלא היא המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו ע"ש ישראל וגולדה קושיצקי, ולעומד בראשה פרופ' ירון הראל, על שנהגו בכנס כבכל כנס מחלקתי, על כל האמור בכך בתמיכה כספית ולוגיסטית. מארגני הכנס קבלו סיוע גם ממרכז דהאן ומלשכת סגן הנשיא למחקר פרופ' בנימין אהרנברג ז"ל, אשר לצערנו הלך לעולמו בטרם עת. נודה גם לחברי וחברות המחלקה שהסכימו לשמש כיו"ר המושבים השונים. וכמובן, לצוות מזכירות המחלקה גב' כוכבה עקרבי וגב' ניקול מסיקה, על כל הסיוע בארגון הכנס.

מושב מקביל בכנס השמות

חתן פרס ישראל ארז ביטון עם פרופ' אהרן דמסקי

בנושאי דת, יש לבדוק את חיי היומיום של היהודים הדתיים, את התפילות שחברו, את התגובות בזמן אמת, כולל מחשבה דתית של דמויות מן השורה - על פי מכתבים ותעודות אחרות. ההרצאות הראשונות שלי בנושא זה עוררו תגובות חריפות של ביקורת, כי קלקלתי למספר אנשים את התמונה האידילית שהיתה להם, אך היום גישתי כבר התקבלה, ואני שמח שהיא דחפה קבוצה שלמה של חוקרים לעסוק בהיבטים מגוונים של חיי הציבור הדתי בארצות הכיבוש הנאצי ומחוצה לו. ב-1986 ארגנתי באוניברסיטה את הכינוס הבינלאומי הראשון שלי, על "היהדות הדתית וההגות הדתית בשואה ולאחריה"; זה היה כינוס מעניין ומאתגר, ולצערי הוא לא יצא לאור כספר (אם כי עותק ערוך וכוון של כלל ההרצאות בידי תלמידתי דאז, פרופ' ג'ודי באומל-שוורץ, שמור בספריית המכון לחקר השואה).

עוד תרמתי, לענ"ד, לפיתוח תחום חקר ההיסטוריוגרפיה של השואה, מתוך נקודת מבט של התיאוריה של כלי המחקר של ההיסטוריון: ההמשגה, בניית הסיבתיות, המינוחים והסמנטיקה שלהם, והתפתחות ההיסטוריוגרפיה בתוך הקשרים מגוונים, פוליטיים, חברתיים, קונצפטואליים ועוד. ספרי "השואה וחקרה: המשגה, מינוח וסוגיות יסוד" ראה אור בשש שפות, ולשמחתי משמש רבים בעולם המחקר על השואה. גם ספר של כינוס שיזמתי ביד ושם ב-2004 על ההיסטוריוגרפיה של השואה בהקשריה (נערך בידי ביחד עם עמיתי מהאוניברסיטה העברית ומיד ושם דוד בנקיר ז"ל) נחשב לספר יסוד. על רקע הדברים הללו יש לי בשנים האחרונות גם ויכוח לוחט עם חוקרים מתחום חקר הגנוסייד בנוגע למאפייניה המיוחדים של השואה.

ספרי על האופן שבו צמחו הגטאות בתקופת השואה, אשר כשלעצמו נולד מהתפקיד שהוטל עליו ביד ושם לכתוב מבוא ל"אנציקלופדיה של הגטאות היהודיים בתקופת השואה", שיצא תחילה בעברית ואחר-כך גם באנגלית ובגרמנית, הביא לערעור מוחלט של התפיסה שהיתה קיימת בעניין זה, דבר שמשפיע גם על כמה המשגות כוללות יותר לגבי התפתחות המדיניות האנטי-יהודית בכלל.

ב-1989 קיימתי באוניברסיטה כינוס בינלאומי על השואה בבלגיה, נושא שהיה מוזנח במחקר, כולל בבלגיה עצמה; ספר הכינוס שערכתי, וספר נוסף שערכתי - הכרך על בלגיה באנציקלופדיה של חסידי אומות העולם של יד ושם - נחשבים לספרי יסוד על השואה בבלגיה.

דרך בחינת זכרון השואה והעיסוק בה בחברה הישראלית, נעשיתי גם ער לראשית התעוררות הזרם הפוסט-ציוני. תחילה כתבתי מאמר על כך בכתב העת של תנועת "מימד" (1994), ובהמשך הרחבתי

עניין על לאומיות מודרנית אצל פרופ' יעקב טלמון, שלמדתי מהם רבות, אך קשה לומר שהם כיוונו את דרכי המחקרית. אבל היו לי קשרים, שגם כן התחילו עוד בילדות, עם פרופ' אוריאל טל, חוקר אנטישמיות ונאציזם, ואני חושב שהיתה להם השפעה מסוימת על התעניינותי המחקרית. באוניברסיטה שלנו היה לי קשר חשוב ומתמיד עם פרופ' צבי בכרך. כמובן, במחלקה הייתי בקשר קבוע עם הפרופסורים מרדכי אליאב, נתנאל קצבורג, מרדכי ברויאר ושמעון שוורצפוקס בנוגע לענייני העת החדשה, אך קשה לי לומר שהם השפיעו על דרכי במחקר. אבל למדתי מהם דברים אחרים. פרופ' ברויאר לימד אותי פעם כלל אקדמי במדעי הרוח; הוא אמר לי: "דע לך, האויב הגדול ביותר של הספר הוא המאמר!" עם השנים ראיתי שהוא צודק... עם פרופ' קצבורג גם עבדתי שנים אחדות במכון לחקר השואה, והוא החכימי בהבנת החרדיות שמוצאה מהונגריה. קשר חזק היה לי עם פרופ' יהושע קניאל, ויחד ארגנו סיור מרגש לפולין ב-1986, עדיין בימי הקומוניזם; קניאל לקח אותי עמו, בנפרד מקבוצת הסיור, לעיירה הקטנטנה פופוב (Popów) שבה הסתתר בבור במשך שנתיים, כילד בזמן השואה.

מה שהיה חשוב בעיצוב דרכי האקדמית היו הדברים הבאים: הרקע הלשוני שלי, שתמיד מביא אותי לבחינת ההיסטוריה של מושגים; התעניינותי בצדדים התיאורטיים של מלאכת ההיסטוריון-ועל כן בחינה ביקורתית של ההיסטוריוגרפיה (למעשה, כל מורי באוניברסיטה העברית היו פוזיטיביסטים והם לא עסקו כלל בשאלות התיאורטיות של ההיסטוריוגרפיה); וכן הפנייה אליי מצד האוניברסיטה הפתוחה ב-1979, זמן קצר לאחר שסיימתי את הדוקטורט, לכתוב קורס מקיף על השואה. קורס זה, שלקח לי יותר מעשר שנים לכתובו, חייב אותי לברר לעצמי הרבה שאלות עקרוניות לגבי השואה, ולצד שאלות הסטודנטים בקורסים באוניברסיטה שלנו - זה מה שהוליד שורה של מאמרים שלי בסוגיות עקרוניות.

מהי לדעתך תרומתך החשובה ביותר בתחום חקר ו/או הוראת השואה?

זו שאלה שבעצם צריך להפנות לאחרים - דעתי בעניין זה קצת מוטה, אני חושב. אבל בכל זאת אני סבור שתרמתי כיווני מחקר אחדים שהיום התקבלו בעולם המחקר באופן רחב. מראשית דרכי באוניברסיטה סברתי, שבר אילן היא המקום לפתח בו מחקר אקדמי ביקורתי על סוגיית היהדות הדתית בשואה. עד לסוף שנות השבעים היה בעולם המחקר על השואה רק עיסוק במספר מוגבל של הוגים דתיים ורבנים ותגובתם לשואה והיתה מעט ספרות הגיוגרפית על התנהגות דתית בשואה. סברתי שיש לגשת לנושא זה כאל כל סוגיה אחרת: יש לבדוק את המדיניות הנאצית

ב-1976 שבתי ארצה עם דוקטורט של מעל ל-500 עמודים, אך ד"ר מרגלית רצה שאוסיף עוד פרק, וכך נדחתה ההגשה. בשנה שלאחר מכן נפטר ד"ר שחר (בגיל 47), וד"ר מרגלית אישר לי להגיש את העבודה עם הפרק הנוסף (שהיה בעיניי פחות טוב משאר הפרקים). היא אושרה בתוך ארבעה חודשים.

דרך אגב, מהמחקר על היהודים בענף היהלומים בכל זאת נשאר שריד: כתבתי מאמר קטן לעיתון הקהילה היהודית בהולנד על הפועל היהודי הראשון בענף היהלומים: היה זה בחור יהודי, שהיה מועסק כפועל המסובב את אבן העלי הגדולה והעגולה, שגרסה את היהלומים הגולמיים במכתש. ממסמך משפטי משנת 1616 שמצאתי התברר, שבצד השני של המוט עבדה פועלת לא-יהודיה. מרוב הליכותיהם לאורך היום, הנערה נכנסה להריון... והיא תבעה אותו בבית המשפט.

כיצד ומתי הגעת למחלקה שלנו?

כבר בסוף 1974, התחלתי לפנות לאוניברסיטאות השונות בארץ למציאת עבודה; חשבתי שאשתלב בתחום של תולדות יהודי מערב אירופה בעת החדשה. אלא שב-1974 נפטר פרופ' מאיר דבורצקי, מייסד תחום לימודי השואה באוניברסיטת בר-אילן. ראש המחלקה דאז, פרופ' משה בר, שאותו היכרתי מילדותי בשכונת רחביה, החליט שלתחום חקר השואה צריך להיכנס חוקר צעיר והוא שמח על פנייתי וקיבל אותי. ערב ראש השנה תשל"ז (ספטמבר 1976) שבנו ארצה, ומאז אני מלמד במחלקה.

מי היו הדמויות, במחלקה ומחוצה לה, שהשפיעו על עצוב דרךך האקדמית?

אפשר לומר, שהאדם שהשפיע עליי ביותר בדרכי המחקרית היה אבי ז"ל, יוסף מכמן. מלבד עזרתו בהצעת נושאים למחקר בשלבים המוקדמים של לימודי ובנושא הדוקטורט, הוא הפנה אותי לתעודות ועזר לי בשיפור ידיעותי הלשוניות בגרמנית וצרפתית. גם כתבנו ביחד ספר: "פנקס הקהילות: הולאנד", עבור יד ושם; הספר יצא בעברית בתשמ"ה, ותורגם להולנדית (תחת השם: Pinkas; יצאו שתי מהדורות: 1992, 1999), והספר היה לרב מכר, משמש בסיס לחקר יהדות הולנד עד היום, ואף שימש כבסיס ליחידת לימוד בתחום הרב-תרבותיות בבית הספר התיכון בהולנד.

בתחום חקר השואה דווקא פילסתי את דרכי באופן עצמאי, כי לא למדתי תחת שרביטם של חוקרי השואה הידועים בארץ. אמנם, למדתי שני קורסים אצל הפרופסורים אוטו דב קולקה וג'ורג' מוסה, ובסמינר רב

אלו תכניות יש לך לשנים הקרובות?

כידוע, לצד עבודתי בבר אילן אני מכהן גם כראש המכון הבינ-לאומי לחקר השואה ביד ושם. זה תפקיד שיש בו הרבה מאוד פעילות: ארגון כינוסים, סדנאות וסמינרים, ניהול פרויקטי מחקר, ניהול תכנית עמיתים, תמיכה בתלמידי מחקר באוניברסיטאות, אחריות להוצאת ספרים וכתב עת בעל רמה מדעית מעולה, ועוד. בגלל הפרופיל הציבורי העולמי הגבוה של יד ושם ושל השואה, גם מגיעות כל הזמן שאלות על שלל דברים, חשובים יותר וחשובים פחות.

מבחינה מחקרית אישית יש על שולחני בתהליכי עבודה שני ספרים: האחד, ספר על "מה זו בדיוק 'השואה'?" שיעסוק במלים השונות ששימשו לציון השואה ונעלמו או נשאר, הגדרות השואה, חקר השואה וחקר הג'נוסייד - והקשרים והמתחים שביניהם; והשני - השלמת מחקר מקיף שהתחלתי בו עוד בשנות השמונים, על תופעת היודנראטים. אני גם חייב עדיין ליד ושם ספר על השואה בבליה.

מעבר לכך, עולות כל הזמן סוגיות חדשות ומאתגרות, שמזמינות למחקר. לכן אינני דואג: במקצוע שלנו יש חיים אחרי היציאה לגמלאות. דמות מופת לעניין זה הוא מבחינתי ההיסטוריון החשוב יעקב כ"ץ: לא רבים זוכרים שספרו פורץ הדרך "מסורת ומשבר" ראה אור כשהיה בן 55! רוב מפעלו המחקרי הגדול והרחב של כ"ץ נכתב לאחר מכן, במיוחד לאחר שפרש לגמלאות - עד גיל 94. הלוואי ואזכה לכך.

פרופסור מכמן, אנחנו מודים לך על דברייך המרתקים, ומאחלים לך עוד הרבה שנים של תרומה למחקר ולהוראת השואה.

בימים י"ט, כ' ו-כ"א בכסלו תשע"ו (1-3.12.2015) קיימה המחלקה, בשיתוף עם יד ושם, כנס בינלאומי שהוקדש לציון מפעלו המחקרי של פרופ' דן מכמן, לרגל פרישתו לגמלאות. בכנס השתתפו עמיתות ועמיתים של דן מהמחלקה, מהארץ ומחול, ותלמידות ותלמידים שלו. ההרצאות בכנס עסקו בכמה מהתחומים שבהם דן עסק, ובהם היסטוריוגרפיה ומחשבה היסטורית, חיים דתיים בתקופת השואה וההתמודדות עם השואה בשנים שלאחר תום המלחמה.

דיווח מלא יופיע בליוון הבא!

סיורים לאתרים מקראיים ברחבי הארץ

גם השנה המשיכו תלמידי הקורסים של ד"ר יגאל לוין לסייר באתרים מקראיים ברחבי הארץ. הם ביקרו באשדוד ובעקרון ערי הפלשתים, במגידו ובעמק יזרעאל, בתל שילה ובאיזור בנימין, ובתל ערד ובתל באר שבע שבנגב. סיורים אלה ממחישים את החומר הנלמד בכיתה, ומוסיפים חוויה חברתית ללמידה במחלקה.

סיור במוזיאון לתרבות הפלשתים באשדוד

וכללתי אותו באסופת קטעי עיתונות בת כ-600 עמודים על השואה בפולמוס הפוסט-ציוני. האסופה יצאה ב-1997 כפרסום פנימי באמצעות המכון לחקר השואה שאני עומד בראשו, אך זכה לתפוצה עצומה ומשמש רבים מחוקרי החברה הישראלית בשנות התשעים ובמיוחד את העוסקים בציונות ופוסט-ציונות.

דבר אחרון: כאמור, בסוף שנות השבעים נתבקשתי על ידי האוניברסיטה הפתוחה לכתוב קורס מקיף על השואה ("בימי שואה ופקודה"). עמלתי רבות על קורס זה, בסיוע אסיסטנטים מוכשרים שהיום כבר פרופסורים, והקורס הזה נלמד מאז 1985 על ידי אלפי סטודנטים, וידוע לי כי חלקים שונים שלו גם שימשו עמיתים רבים בהוראת השואה באוניברסיטאות ומכללות. הקורס גם תורגם לספרדית, רוסית ואוקראינית. כיוון שמרבית ספרות חקר השואה לא תורגמה לרוסית, ספר זה אפשר לקוראים בשפה זו להכיר את דעותיהם של החוקרים החשובים בתחום, ודבר זה ממלא אותי סיפוק.

מה לדעתך גולת הכותרת של עבודתך במסגרת המחלקה?

כיהנתי כראש המחלקה בשנים 1992-1995, ובשנים הללו הגענו לשיא של תלמידים חדשים מדי שנה: בין 140 ל-150 לשנה הראשונה לתואר הראשון! אלא שאינני מייחס את ההצלחה הזאת לי כלל, אלא לרוח התקופה, בדיוק כשם שמיעוט התלמידים החדשים היום איננה אשמת ראשי המחלקה האחרונים אלא רוח תקופה אחרת (לצער).

לכן, במבט לאחור, אני חושב שיש שני דברים הקשורים זה לזה, שניתן להצביע עליהם כתרומה חשובה שלי למחלקה. כשהגעתי למחלקה הרוח הכללית היתה כשל מכללה: הכשרת מורים ואנשים מתעניינים בהיסטוריה. התפיסה של אוניברסיטת מחקר ומשמעותה מבחינת הכשרת תלמידי מחקר לא עמדה ביסוד המחלקה, למרות שהיו בה חוקרים חשובים; אחד מהם - לא אנקוב בשמו - אמר באחת משיבות המחלקה בסוף שנות השבעים בריש גלי, ש"התפקיד שלנו להכשיר מורות (כך!) טובות להיסטוריה..." דור המרצים שאני משתייך אליו - ובכך אני כולל קבוצה שלמה שהגיעה למחלקה בסוף שנות השבעים ובשנות השמונים - ראתה לעצמה יעד של ליבוי הרוח המחקרית הביקורתית בין התלמידים ודחיפתם להמשך הלימודים. זה חייב ארגון כינוסים ומשיכת תלמידים. מי שיעבור על מספרי תלמידי המחקר לאורך השנים, יראה את השינוי שהתחולל מאז המחצית השנייה של שנות השמונים.

בהקשר זה, אני גאה במיוחד בתלמידים הרבים שכתבו עבודות מ"א וד"ר בהנחייתי, במיוחד כשהעבודות שלהם פורסמו וזכו להערכה רבה. עד היום הדרכתי מעל ארבעים עבודות מחקר, ויש עוד שורה של עבודות בדרך.

כיצד אתה היית רוצה לראות את תחום חקר/הוראת השואה במחלקה לאחר פרישתך?

אני חושש היום מאוד לתחום חקר השואה. בארץ בכלל התמעט מספר המרצים באוניברסיטאות ובמכללות העוסקים במה שאני מכנה "ליבת השואה" (חקר השואה עצמה - שנות השלושים והארבעים של המאה שעברה); מספר העוסקים בתוצאות השואה ובזכרונה דווקא עלה. זו תוצאה של הקיצוצים שהיו במערכת וירידת מספר התלמידים, וכן של בעיית (אי-)ידיעת השפות הנחוצות בחקר השואה. כתוצאה מכך, ישראל מאבדת את מקומה בחזית חקר השואה בעולם, ואני רואה בכך כתם לאומי.

החשש שלי הוא, שבגלל קשיי התקציב של האוניברסיטה לא ימונה אדם במקומי. ידוע לי שראשי המחלקה (היוצא והנכנס) מאוד שואפים למצוא אדם מתאים, ושגם הדיקן ואפילו הרקטור מביעים גישה חיובית. אבל התנאים בעייתיים. אני מקווה שהמחלקה תתגבר על כך. מכל מקום, לא אתנתק מהמחלקה, ואשמח לסייע בהמשך פעילות המחקר והעשייה.

דברי ג'ד החוזה: ספרו של פרופ' מאיר בר-אילן

במהלך תשע"ה ראה אור ספרו של פרופ' מאיר בר-אילן, המבוסס על כתב-יד שהועתק בקוצ'ין, הודו, לפני כ-250 שנה, נרכש שם לערך ב-1800, ומאז המתין לגואלו בספריית קיימברידג' שבאנגליה. לאחר יותר מ-34 שנות מחקר יצא הספר במתכונת חסרת-תקדים של ספר אקדמי, על כל הכרוך בכך, מצד אחד, ומצד שני, ספר שיהיה נגיש לקהל הרחב, בשל מאמציו הרבים של המחבר לפשט ולהסביר את הדברים באמצעות מילון מושגים, דף הדרכה לקריאת כתב-היד, הצגת ציר-הזמן של הספר, תמונות של כתב-היד המקורי, ועוד. הספר כולל שתי מפות ושש תמונות שצוירו שבמיוחד על ידי האמן יבגני בראשקוב. מלאכי-אלוהים מלווים את הספר, וחובבי אמנות יהודית ימצאו בו עניין. דברי ג'ד החוזה הוא אחד מהספרים שאיבד עם ישראל בלכתו מגולה אל גולה. הספר כתוב בעברית דמוית המקרא, מפוסק לפסוקים, מלווה במסורה, ושם ה' כתוב בו ככתבו - תופעה חסרת-תקדים במסורת היהודית. הספר כתוב בשמו של נביא וחזנה שזכה לגילויים אלוהיים, ומלאך ה' דיבר עימו והורה לו לכתוב את חזיונותיו. הספר הוא, למעשה, אנתולוגיה של סיפורים ומסורות על דוד המלך, אף כי סיפור אחד מתאר את גבורתה של תמר בת דוד, סיפור יפיפה ומגדרי למהדרין. את הספר כתב חוזה, שהיה גם סופר, אשר הכיר את התנ"ך בנוסח השונה מנוסח המקרא הקיים היום, ובין היתר הביא בספרו את הפסוק החסר בתהלים קמ"ה: 'נפלו כל אויביך ה' וכל גבורתם בלעו'.

ההיסטוריה היהודית כולה משתקפת באמצעות סיפורה של גלות ישראל בתימן ובהודו - סיפור של הישרדות ותיאולוגיה, מיסטיקה ואפוקליפטיקה. נבואה עתיקה וסודית תיקח את הקורא למקומות קסומים, בזמן ובמרחב. חזיונות אלוהיים, מלאכים וסמלים - חיות ומספריים, יעבירו את הקורא לעולם התנ"ך, ולזמנם של דוד המלך וג'ד החוזה.

ד"ר מאיר באילן - חוקר אורח מצרפת

ד"ר מישל בוגלין, מרצה בכיר לתרבות וספרות ספרדית באוניברסיטת פאול-ולרי במונטפלייר (צרפת), שהיה במחלקתו כחוקר אורח בחודשים דצמבר 2014 וינואר 2015 במסגרת תכנית שיתוף הפעולה הבינלאומית EDEN - Erasmus MunDus AcadEmic Network. מוקד מחקריו הוא תולדותיהם של

מיעוטים תרבותיים ודתיים בספרד במאה ה-16. בתקופת שהייתו במחלקה, הוא עבד על פרויקט מחקרי משותף עם פרופ' משה אורפלי בנושא האנוסים ובהיבטים היסטוריים וספרותיים ליצירותיו של התיאולוג ודרשן ארמון המלוכה הספרדי, קונסטנטינו די לה פואנטי, אף הוא ממוצא יהודי ובעל השפעה רבה במחלוקת הציבורית באמצע המאה ה-16 על מקומם של "הנוצרים החדשים" בחברה הנוצרית הקתולית בספרד. שהייתו של ד"ר בוגלין במחלקתו אפשרה לו ליצור קשר עם חוקרים אחרים במחלקה, באוניברסיטה ובאוניברסיטאות אחרות בארץ.

סיור במתחם שרונה

בכ"ט בכסלו, ה' חנוכה (21.12.2014), ערכו חברי הסגל המחלקה סיור מודרך במתחם "שרונה" שנפתח ושופץ לאחרונה. את הסיור הדריך בוגר המחלקה, מורה הדרך הבכיר אילן שחורי, המתמחה בתולדות תל-אביב וסביבתה. חברי המחלקה שמעו מאילן על התיישבות הטמפלרים במושבה ב-1871 וחיייהם בה עד שגורשו על-ידי הבריטים בימי מלחמת העולם השנייה, ועל תולדות המקום מראשית המדינה ועד להפיכתו למתחם קניות ובילויים המוכר היום. הביקור הסתיים בשיבת מחלקה חגיגית במסעדה הסמוכה למקום.

חברי המחלקה בסיור במתחם שרונה - חנוכה תשע"ה

היסטוריה והלכה בקיבוצ' אילא

בשבת פרשת "וארא" (כ"ו טבת תשע"ה), השתתפו כמה מחברי המחלקה בסוף שבוע בקיבוץ לביא, שם דנו בנושא "היסטוריה עושה הלכה". פרופסור עמנואל פרידהיים הרצה על ההתמודדות ההלכתית של חכמי המשנה והתלמוד עם התרבות של יון ורומא. ד"ר דברה קפלן דנה בהתייחסותם של רבני אשכנז לעבודתן של נשים עם שכיניה הנוצרים בימי הביניים ובעת החדשה המוקדמת. פרופסור קימי קפלן הרצה על מקורן של חומרות הלכתיות והשפעותיהן החברתיות. בפאנל תוסס

שהנחה פרופסור ירון הראל, דנו חברי הסגל הן במתודולוגיה בה היסטוריונים משתמשים במקורות הלכתיים, והן בהשפעת תהליכים היסטוריים על פסקי הלכה. במהלך הפאנל, פרופסור הראל גם השווה את הדיונים ההלכתיים שנדונו בהרצאות עם פסקי הלכה של רבנים ספרדיים בעת החדשה. סוף השבוע, שבו השתתפו כשבעים אורחים, כלל גם מופע של להקת הגבעטרון וטיול מודרך לעיר העתיקה של צפת.

כנס הנלש "צת ביתית" בקמברידג'

ביוני 2015, נערך בקמברידג' שבאנגליה כנס בנושא "דת ביתית" בעת החדשה המוקדמת. באחת משלוש ההרצאות המרכזיות בכנס, ד"ר דברה קפלן הסבירה שבתים בעת החדשה המוקדמת שימשו למגוון של תפקידים, ושפולחן יהודי היה חיוני לתפקידים אלו, הן לנשים והן לגברים. ד"ר דותן ארד הרצה על בתי כנסת באימפריה העת'מנית שהיו ממוקמים בתוך בתייהם של יהודיים.

במשך שהייתם בקמברידג', ביקרו שני חברי הסגל במחלקה לחקר הגניזה ע"ש טיילור-שכטר בספריית אוניברסיטת קמברידג', שם שהה ד"ר ארד במשך כמה שנים בעבר כאשר חקר מסמכים מגניזת קהיר. בעת הביקור הנוכחי, ראו כמה מסמכים מן הגניזה, ובכללם כתבי יד של הרמב"ם וספרי לימוד לילדים מימי הביניים.

ד"ר דברה קפלן וד"ר דותן ארד עם אחד ממכתבי הרמב"ם בספריית קיימברידג'

ממרוקו שבמערב ועד לקווקז שבמזרח. הקבוצה נפגשה מדי שבועיים, ובכל מפגש הציג אחד מן המשתתפים מפרי מחקרו, ותוך כדי הדברים ולאחר סיומם התנהלו דיונים ערים ורבי עניין.

צמק נכבשה למנית: שני ספרים לפרופ' ירון הראל

ביום עיון שהתקיים בכ"ד אייר, 13.5.2015, במרכז שז"ר בירושלים, הושק ספרו של פרופ' ירון הראל "דמשק נכבשה זמנית: הציונות בדמשק 1908-1923". בטקס נפרד שהקיים בבית הנשיא בירושלים, העניק פרופ' הראל עותק מן הספר לכבוד נשיא המדינה ראובן ריבלין.

בנתיים יצא לאור בהוצאת ליטמן, אנגליה, ספר נוסף של ירון, *Intrigue and Revolution: Chief Rabbis in Aleppo, Baghdad, and Damascus, 1744-1914*.

הסמינר 'המחלקה' ע"ש פרופ' יהושע קינאן

במהלך שנת הלימודים תשע"ה אירח הסמינר המחלקתי - אותו רכז ד"ר אוריאל גלמן - מגוון רחב של מראות ומרצים מהארץ ומהעולם. ההרצאות כולן שיקפו מחקרים חדשים ופורצי דרך בתולדות עם ישראל בכל התקופות: מתקופת המקרא ועד לימינו אלה. פתחנו את שנת הלימודים עם הרצאתו של חברנו פרופ' משה רוסמן שסקר את הייצוג הנרטיבי של כמה מוזיאונים חשובים לתולדות היהודים בעולם. בהרצאה חגיגית אירחנו את כלת פרס ישראל פרופ' אניטה שפירא מאוניברסיטת תל אביב, שהרצתה על "תרבות השתיקה ומשמעויותיה". בהמשך השנה שמענו כמה הרצאות על תולדות יהודי תימן, בארץ מוצאם ובארץ ישראל. שמענו סקירה מקיפה מפי ד"ר יואל פינקלמן על הנעשה בספריה הלאומית בירושלים, והתכבדנו בהרצאה מאת הסופר יצחק גורן שדיבר על היחס שבין ספרות להיסטוריה. אירחנו את הרצאתה של פרופ' יפעת ויס, במסגרת ההרצאה השנתית של הקתדרה לתולדות היהודים בפרוסיה ע"ש בראון. בהרצאות אחרות עלו סוגיות של אומנות והיסטוריה, שואה, הצלה ותקומה, כתות וקבוצות דתיות ועוד. במסגרת הסמינר השבועי קיימנו גם טקסי חלוקת פרסים: פרס קלאר, פרס חורגין ופרס שמואלביץ - שניתנו לתלמידי מחקר מצטיינים במחלקה.

לקראת סיום שנת הלימודים ערכנו אירוע התייחדות עם זכרו של חברנו ד"ר אפרים יעקב ז"ל. באירוע, בו השתתפו בני משפחתו של המנוח, העלו חבריו ועמיתיו דברים לדמותו וציירו את עולמו המחקרי ואת מגוון עיסוקיו. יהי זכרו ברוך.

לקראת שנת הלימודי תשע"ו הוחלט לשנות את המתכונת של הסמינר המחלקתי. במקום ההתכנסות השבועית יתכנס הסמינר למספר פגישות מצומצם בכל סמסטר. אנו בטוחים וסמוכים שהסמינר ימשיך להוות במה חשובה ביותר להצגת חידושי המחקר בתחום תולדות ישראל ויהדות זמננו.

מכון הקיץ באוקספורד לחקר היהדות האזרחית לבת זמננו 2015

הכינוס השנתי השני של מכון הקיץ באוקספורד לחקר היהדות המודרנית ובת זמננו התקיים מיום 29 ביוני עד 7 ביולי 2015 במרכז אוקספורד ללימודי עברית ויהדות, המסונף לאוניברסיטת אוקספורד שבאנגליה. מסגרת זו נועדה לעודד חשיבה אקדמית חדשנית שיש בה גם פוטנציאל של השפעה על החשיבה הרחבה אודות יהדות זמננו. ראשי המכון הם פרופ' אדם פרזיגר מן המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו בבר-אילן וד"ר מירי פרויד-קנדל מאוקספורד.

נושא המכון בקיץ 2015 היה "מדינה ורוח: השפעתה של הריבונות על היהדות", והוא נועד לבחון את יחסי הגומלין בין הריבונות היהודית ובין המגמות השונות ביהדות שהתפתחו לאורך שנים ושבע השנים האחרונות. המטרה לא הייתה לבדוק דוקא את היחסים הפוליטיים בין מדינת ישראל ובין קהילות יהודיות אחרות, אלא את התפתחות התרבות והפרקטיקה היהודית בישראל ובתפוצות, בתגובה להולדתה והתפתחותה של המדינה היהודית המודרנית.

תשעה-עשר חוקרים מצטיינים מישראל, גרמניה, הונגריה, ארה"ב ובריטניה השתתפו בסמינר אינטנסיבי בן תשעה ימים. בולטים בין המשתתפים, היו פרופ' יורם בילו מן החוגים לאנתרופולוגיה ופסיכולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים וחתן פרס ישראל לשנת 2013; פרופ' ליאורה בטניצקי מן המחלקה לדתות באוניברסיטת פרינסטון; פרופ' אריה אדרעי מן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב; פרופ' תמר רוס מהמחלקה למחשבת ישראל באוניברסיטת בר-אילן; פרופ' דוד מאירס מן החוג להיסטוריה באוניברסיטת קליפורניה בלוס-אנג'לס; פרופ' נעמי סטולצנברג מביה"ס למשפטים באוניברסיטת דרום קליפורניה; ד"ר סופיה קאטה ווינצה מן המחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטת אלטא בבודפשט; ופרופ' דליה מרקס מן המחלקה לליטורגיה יהודית בהיברו יוניון קולג' בירושלים. המאמרים הוכנו לקראת הסמינר ונשלחו לכל המשתתפים לקריאה מראש, והמושבים היו מוקדשים לתגובות על-ידי המשתתפים, קודם על-ידי מומחים בתחום הספציפי. בהמשך נפתחו דיונים בהשתתפות כלל המשתתפים. כל המושבים הוקלטו.

בסוף הסמינר, אחת המשתתפים, המשמשת עורכת בכירה בכתב-עת מוכר בתחום, הביעה את התרשמותה מן הרמה הגבוהה של הדברים שנשאו והציעה שכך מיוחד בכתב העת יוקדש למאמרים המבוססים על הכינוס. המחקרים נמצאים עתה בשלבי עריכת הדברים לקראת פרסום.

פרופ' אדם פרזיגר (שני מימין)
בסמינר הקיץ באוקספורד

קבוצת המחקר על רבנים ספרדיים הפתוחים להשכלה

בשנת הלימודים תשע"ה התקיימה קבוצת מחקר ביאוניברסיטאית ובינתחומית, במימון משותף של מרכז המצוינות במחקר (I-CORE) 'דעת המקום' ושל המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו ע"ש קושיצקי. את הקבוצה ריכזו פרופ' ירון הראל ופרופ' צבי זוהר. נושא הקבוצה היה "רבנים ספרדים ומזרחיים פתוחים להשכלה ולעולם הדעת האוניברסלי". בקבוצת המחקר השתתפו 14 חוקרים וחוקרות ממגוון מוסדות (בר אילן, האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת חיפה, אוניברסיטת תל אביב, האוניברסיטה הפתוחה, מכללת אפרתה ומכללת תלפיות), אשר התייחסו לדמויות רבניות מטווח רחב של ארצות,

פרס גאון לזכרון אילנה תורג'מן

ב ט כ
ש ה ת ק י י
ב- 28.4.2015
באוניברסיטת
בן-גוריון,
קבלה לילך
תורג'מן את
"פרס גאון"

מטעם מרכז משה דוד גאון לתרבות הלאדינו שבאוניברסיטה זו. לילך כותבת את עבודת הדוקטור שלה על הרב נתן עמרם, בן המאה ה-19, שהיה צאצא למשפחה מיוחסת מגולי ספרד, שד"ר מטעם קהילת חברון ובהמשך הרב הראשי של אלכסנדריה. דמותו של הרב עמרם מייצגת פרק חשוב בתולדות היישוב היהודי בארץ ישראל ודרכו ניתן לבדוק את השינויים שחלו בעולם היהודי במאה ה-19. עבודה זו, הנכתבת בהדרכת פרופ' אהרן גימאני, היא עבודת המחקר הראשונה המוקדשת לחייו של רבי עמרם.

פרסומי בוגרי המחלקה

רבים מבוגרי המחלקה ממשיכים במחקריהם גם לאחר סיום לימודיהם, ומגיעים להישגים נאים. הבוגרים הבאים פרסמו ספרים שיצאו בזמן האחרון:

ד"ר אילן פוקס

ד"ר אילן פוקס סיים את עובדת הדוקטור על למוד תורה על-ידי נשים בהנחייתם של פרופ' קימי קפלן ופרופ' עמיחי רדזינר. כעת הוא נמצא במרכז ללימודי יהדות ע"ש פרנקל באוניברסיטת משיקן, ארה"ב. ספרו *Jewish Women's Torah Study: Orthodox Religious Education and Modernity* יצא השנה בהוצאת Routledge. הספר סוקר את הגישות השונות ביהדות האורתודוקסית ללימוד תורה ופסיקת הלכה על-ידי נשים.

תא"ל (מיל.)
ד"ר אריה רונה

ד"ר אריה רונה שהוא גם תא"ל (מיל.) בחיל הים, כתב את עובדת הדוקטור שלו על "תפיסת המרחב הימי של היהודים בארץ ישראל וסביבותיה מימי החשמונאים ועד שלהי תקופת התלמוד" בהנחיית פרופ' עמנואל פרידהיים. ספרו **המוצא אל הים: היהודים וה-MARE NOSTRUM** יצא בהוצאת "הוצאת הספרים" ב-2015.

כריכת ספרה של
ד"ר מיכל שאול

ד"ר מיכל שאול הוציאה את הספר **פאר תחת אפר: החברה החרדית בישראל בצל השואה 1945-1961**, בהוצאת יד בן-צבי ויד ושם. הספר מתחקה אחר ניצולי השואה החרדים בארץ ישראל ובוחן את מקומם בעיצובה ובשיקומה של החברה החרדית אחרי השואה ובעיצוב זיכרון השואה שלה בשנים 1945-1961. הספר הוא עיבוד של עבודת דוקטור שנכתבה במחלקה בהנחיית

פרופ' דן מכמן ופרופ' קימי קפלן, וזכתה בפרסים רבים, בהם Halpern Award for Best Dissertation in Israel Studies ובפרס ע"ש תרזה לוינגר לדוקטורט מצטיין בלימודי השואה מטעם אוניברסיטת חיפה.

לאחר שסיימה את העבודה על הדוקטורט הקימה ד"ר שאול את מרכז "עמיטל" ללימודי השואה והוראתה במכללה האקדמית הרצוג, ומאז היא עומדת בראשו.

זכר נעדרים: ד"ר אפרים יעקב ז"ל

בי"א בניסן תשע"ה, 31.3.2015, הלך לעולמו עמיתנו ד"ר אפרים יעקב, והוא בן 62 בלבד. אפרים גדל כנהריה, בן למשפחה יוצאת חוגריה שבתימן. את התארים האקדמיים שלו סיים בחוגים להיסטוריה ופילוסופיה באוניברסיטה העברית, שם שמש כאסיסטנט לפרופ' ישעיהו ליבוביץ', ושם כתב עבודות מ.א. ודוקטורט על הקבלה אצל יהודי תימן בהנחיית פרופ' משה אידל. בנוסף ללימודים האקדמיים, הוא למד הלכה אצל שנים מגדולי הרבנים של יהודי תימן בארץ, מרי יוסף קאפח ומרי חיים יחיא סינאני.

את מרבית הקריירה האקדמית והצבורית שלו הקדיש לשימור מורשת קהילת יוצאי חוגריה, בתיעוד, הקלטה ופרסום של הספרות והפינוי של יהודי חוגריה ברחבי הארץ. בנוסף לכך, עסק אפרים בתולדות יהדות ספרד ותימן, בתולדות המדע בקרב יהודי המזרח ובכתביו של החיד"א, הרב חיים יוסף דוד אזולאי, מגדולי הפוסקים בירושלים של סוף המאה ה-18, שהיה גם מקובל והיסטוריון. אפרים חבר וערך מעל ל-15 ספרים בנושאים שונים, הועסק כיועץ במשרד החינוך וכעורך תכניות מורשת ב"קול ישראל", ולימד באוניברסיטה העברית, באוניברסיטה הפתוחה, ובמכללות מורשת יעקב, אשקלון ואריאל.

במהלך השנים שבהן לימד במחלקתנו, נודע אפרים כאחד המורים הפופולארים ביותר במחלקה. הקורסים שלו היו מוקד משיכה לסטודנטים מכל רחבי האוניברסיטה. במקביל להוראה, המשיך אפרים לעסוק במחקר, וכמעט תמיד היה בין הפותחים את שערי האוניברסיטה בבוקר והנועלים אותם בשעות הלילה. ביום רביעי, כ"ג בסיון (10.6.2015) ערכה המחלקה ארוע לזכרו של אפרים, במסגרת הסמינר המחלקתי. ראש המחלקה פרופ' ירון הראל שמש כיו"ר הארוע, ולאחר דברי פתיחה מפיו, סרט פרופ' משה אידל קוים לדמותו של אפרים, פרופ' מאיר בר-אשר דבר על מפעלו של אפרים בחקר יהדות תימן, ד"ר אברהם אלקיים דבר על דרכו של אפרים כחוקר הקבלה. בארוע נוכחו כמאה בני משפחה, חברים, עמיתים ותלמידים מכל רחבי הארץ. יהי זכרו ברוך, ויהי מפעלו השראה לכולנו.

סטודנטים מצטיינים

אנאלי משייה כותב דוקטורט על "המניעים האידיאולוגיים שמאחורי הטענות לקרבה בין היהודים לבין העמים התורכיים - ניתוח הטענות לקרבה אתנית ולקרבה תרבותית: השיח ההיסטוריוגרפי במאה העשרים על אודות הכוזרים ועל מקרים נוספים של אינטראקציה בין היהודים לעמים התורכיים" בהנחיית פרופ' ירון הראל ופרופ' דן שפירא. זכה בפרס הצטיינות מטעם הרקטור.

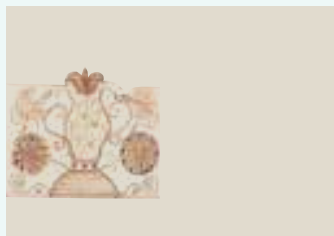
נעין מן-מאיר וגבריאל כהן קבלו פרסי הצטיינות מטעם הרקטור בטכס שהתקיים ב-כ"ג בסיון תשע"ה, 10.6.2015.

אריה הרמן זכתה במלגה ע"ש נתן וברכה שמולוביץ, והרצתה במסגרת הסמינר המחלקתי על "מקומם של בני הנוער בחסידות פולין בין מלחמות העולם".

מוריה הרמן בטכס הענקת
מלגה ע"ש נתן וברכה שמולוביץ

פרופ' שמאל פיין

בתפקידו כראש מכון ליאו בק, השתתף בארועים לרגל שנת הששים למכון שהתקיימו במוזיאון היהודי בברלין ובמשכנות שאננים בירושלים ובחר מחדש לסגן הנשיא הבינלאומי של המכון. השנה גם ראה אור הספרייה של תנועת ההשכלה, יצירתה של רפובליקת הספרים בחברה היהודית במרחב הדובר גרמנית, בעריכת שמואל פיין, זהר שביט ואחרים (הוצאת עם עובד), שמסכם פרוייקט מחקר רחב של הקרן הישראלית-גרמנית (GIF) ושל הקרן הלאומית למדע.

פרופ' שמאל פיין, פרופ' קיאן קפאן ופרופ' ירון הראל

נבחרו השנה לכהן כחברי הנהלת החברה ההיסטורית הישראלית, ומהווים רבע מכלל חברי ההנהלה.

פרופ' אדם פרזילר

מונה כבעל הקתדרה ע"ש רש"ר הירש לחקר תנועת "תורה עם דרך ארץ". בנוסף, יצא השנה ספרו החדש: *Beyond Sectarianism: The Realignment of American Orthodox Judaism*, Wayne State University Press.

ד"ר דברה קפאן

זכתה במענק מחקר לשלש שנים מהקרן הלאומית למדע (ISF). מחקרה, המבוסס על מקורות המתארים צדקה באשכנז, דן בכח, מגדר ומעמדים סוציאלי-אקונומיים בשלש קהילות יהודיות בעת החדשה המוקדמת -- וורמס, פרנקפורט על הנהר מין, ואלטונה-המבורג-וונדסבק. בעבודתה, קפאן משווה בין נתינת צדקה אצל יהודים ונוצרים.

פרופ' נחמה לואסון

התמנה לאחד מעורכי כתב העת "ציון", ובמקביל סיים שירות של 11 שנה בועדת מילגות רוטשילד. הוא הגיש הצעה לקבוצת מחקר במכון ללימודים מתקדמים בירושלים בנושא ההון התרבותי של נשים יהודיות מימי הביניים עד לסוף המאה הי"ט, שהתקבלה ותחל את עבודתה בשנת תשע"ז. במהלך השנה, הוזמן פרופ' לואסון להרצות באוניברסיטת האללה, באוניברסיטת טורונטו ובוורשה.

פרופ' דוד מליכאל קודם השנה לדרגת פרופסור מן המניין.

פרופ' נחמה אורפלי התמנה להיות חבר באקדמיה המלכותית של ספרד.

ד"ר דותן ארז

הרצה השנה בכמה כנסים בינלאומיים חשובים, ובהם כנס על ירושלים שהתקיים בקינגס קולג' בלונדון, כנס על הממלכות בבוון, כנס על פולחן ביתי בקימברג' וכנס על הגניזה בחיפה.

ד"ר אוריאל זלמן

זכה במענק מחקר מהקרן הלאומית למדע (ISF) על מחקרו: "מחלוקת בלז-מונקץ: פונדמנטליזם יהודי אורתודוקסי בין מלחמות העולם". המחקר יתמקד במאבק אידיאולוגי ופוליטי שהתפתח בין שתי חצרות חסידיות לאחר מלחמת העולם הראשונה. תיאור המחלוקת על עלילותיה הסבוכות הוא מקרה מבחן להבנת התפתחותה של האידיאולוגיה האולטרה-אורתודוקסית בתקופה שבין מלחמות העולם.

פרופ' יחיעם וייז

בטכס שהתקיים בחודש מאי בתל-אביב, הוענק לפרופ' יחיעם וייז פרס ז'בוטינסקי למחקר עבור ספרו "בין זאב ז'בוטינסקי למנחם בגין: קובץ מאמרים על התנועה הרוויזיוניסטית", שיצא בהוצאת מאגנס, 2012.

ד"ר יואל לוין

הוא אחד ממייסדי "מרכז מינרבה לקשרים בין ישראל לארם בתקופת המקרא", המשותף לאוניברסיטת בר-אילן ולאוניברסיטת לייפציג. בראש המרכז עומדים פרופ' אהרן מאיר מבר-אילן ופרופ' אנגליקה ברליונג מלייפציג, וחברים בו עוד מספר חוקרים מהארץ ומגרמניה. כנס ראשון של המרכז הקתיים בלייפציג בחודש אוקטובר 2014, וכנס גדול נוסף מתוכנן לחודש יוני 2016. בינתיים יקיים המרכז כמה פעילויות בבר-אילן. ארבעה דוקטורנטים מצטיינים קבלו "מגלות נשיא האוניברסיטה" מטעם המרכז.

פרופ' דן נחמן

הצטרף לוועדה האקדמית המצומצמת של ISGAP - Institute for the Study of Global Antisemitism and Policy, שבסיסו בניו יורק. הוא גם עמד בראש הוועדה המארגנת של הכינוס הבינלאומי של יד ושם "כל ישראל ערבים זה לזה" אידיאליים ומציאות בימי השואה" ובראש הוועדה המארגנת של סדנת החוקרים בנושא "יהודים לא-יהודים בזמן השואה", גם היא ביד ושם.